

Työläisnaiset ja arjen toimintastrategiat vuoden 1918 sisällissodan jälkeisessä ruukkiyhteisössä

”Naisia ja lapsia kehoitetaan pitäytymästä agitoimasta, sättimästä ja herjaamasta¹”

Sisällissodan päätyttyä Pohjan suojeluskunta läntisellä Uudellamaalla laati järjestyssäännöt kunnan asukkaille järjestyksen palauttamiseksi paikallisyhteisöön kapinan jälkeen. Suojeluskunta kehotti naisia pitäytymään agitoimasta ja pysymään poissa Fiskarsin ruukin seurojentalolta, jossa suojeluskuntalaiset kuulustelivat ja laativat lausuntoja valtiorikosoikeudelle paikkakunnan vangituista punakaartilaisista.

Suojeluskunnan kirjuri, kansakorkeakoulun opettaja Alexander Rajalin, kirjoitti toistuvasti päiväkirjassaan ”röyhkeistä” ja ”uhmakaista” työläisnaisista, joiden miehet tai muut miespuoliset sukulaiset ja tuttavat olivat kuuluneet punaisiin. Naiset olivat muun muassa herjanneet, uhkailleet ja haukkuneet paikallisia suojeluskuntalaisia seurojentalon ovensuussa, ”ilmaisseet sanoja joita mies ei koskaan sanoisi [...] sanoja joita vain piinattu naisjärki pystyy ajattelemaan”. ”Lapsiltakin kuulee sen mistä useasti vaietaan, mutta mistä kotona puhutaan”, kirjoitti Rajalin ja lisäsi työläislasten toukokuussa 1918 huutaneen suojeluskuntalaisten perään: ”lahtari! lahtari!”. Rajalin koki työläisnaiset vaarallisina. Tappouhkauksien vuoksi nimismies kehottikin Pohjan suojeluskuntalaisia kantamaan mukanaan asetta kun he yksin kulkivat iltahämärissä pitäjän maanteitä.²

Keväällä 1981 monilla suomalaisilla paikkakunnilla oli vihaa ja pelkoa ilmassa. Miesten vangitseminen loi epävarmuutta tulevai-

suudesta. Työläisnaisia uhkasi häätö ruukkiyhtiön asunnoista, jolloin heidän tulisi pyytää apua tuttavilta ja sukulaisilta tai turvautua nöyryyttävään kunnalliseen köyhäinhoitoapuun. Työläisnaisten voimakkaat reaktiot on mahdollista ymmärtää luonnollisina reaktioina tilanteessa, jossa elämä oli joutunut pahasti sivuraiteelle läheisten miesten joko kuoltua tai jouduttua vankileirille. Vai voisiko työläisnaisten tunteiden esille tuomista tutkia tarkoituksenmukaisena, jopa rationaalisenä käyttäytymisenä, eräänlaisena toimintastrategiana?

Tämä artikkeli käsittelee punaisten työläisnaisten toimintastrategioita sisällissodan jälkeen Billnäsin ruukkiyhteisössä Länsi-Uudellamaalla.³ Strategia viittaa tässä yhteydessä suunnitelmallisuuteen, toisin sanoen ajan ja tilan haltuunottoyrityksiin, joihin työläisnaiset ruukkiyhteisössä pyrkivät. Arjen toimintastrategia viittaa niihin välittömiin, olemassa oleviin, annettuihin ja perinnöksi jääneihin olosuhteisiin joiden pohjalta työläisnaiset sisällissodan jälkeen toimivat. Millaisia toimintastrategioita työläisnaisilla oli, miten ne ilmenevät lähdeaineistosta ja miten niitä tulisi tulkita?

Aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että perheen elättämiseen liittyvät kysymykset ovat olleet vahvasti sidoksissa työläisnaisten arkeen. Äkillisesti muuttuvissa tilanteissa, jolloin perheiden ”normaali” arki on joutunut päälaelleen (esim. sodat ja muut yhteiskunnalliset kriisit) työläisnaiset ovat esiintyneet poliittisina toimijoina. Monet tutkimukset kapinoista ovat valaisseet miten naiset ovat ottaneet politiikan haltuun paikallistasolla. Esimerkiksi vuoden 1917 elintarvikemellakoissa työläisnaiset kulkivat mellakoitsijoiden eturintamassa, kun kyse oli perheen ja lasten jokapäiväisestä elannon hankkimisesta. Myös Suomessa keväällä 1918 useat työläisnaiset liittyivät punakaarteihin vaatien muun muassa parannuksia arkeen.⁴

Mellakat tai poliittinen toiminta erilaisissa yhteiskunnallisissa liikkeissä peittää näköpiiristä niin sanotun arjen politiikan, joka useasti onkin jäänyt aikaisemmassa tutkimuksessa näkymättömäksi. Tämä koskee etenkin työläisnaisten arjen toimintastrategioita, joilla he pyrkivät vaikuttamaan lähiympäristöönsä. Voidaan myös olettaa, että esimerkiksi mellakat, joissa työläisnaiset olivat keskeisessä asemassa, nostivat esille vain sen mikä rauhallisen pinnan alla oli aikaisemmin

pysynyt kätkettynä. Näin tapahtui vallankumousvuonna 1917 aina punaisten tappioon saakka keväällä 1918, jolloin äänekäs rahvas jälleen hiljentyi. Vai hiljentyikö? Seuraavassa tutkin, miten työläisnaiset pyrkivät vaikuttamaan hankalassa tilanteessa turvatakseen omansa ja perheensä elannon sisällissodan jälkeisenä aikana.

Lähteet työläisnaisten arjen toimintastrategioille

Normaalista poikkeava tilanne historiassa synnyttää usein erityislähteitä, jotka voivat paljastaa ennestään tuntemattomia seikkoja, kuten esimerkiksi aiemmin huomaamattomaksi jääneitä arjen käytäntöjä ja ajattelutapoja. Sisällissodan jälkeistä Billnäsiä voikin tutkia tällaisena ”tyypillisenä poikkeuksena” maaseudun pienten tehdas- ja ruukkiyhteisöjen joukossa. Ruukin työläismiehet olivat liittyneet sankoin joukoin punakaartiin ja sisällissodan päätyttyä valtaosa heistä vangittiin ja vietiin vankileireille. Vuoden 1917–1918 tapahtumat antavat historioitsijalle mahdollisuuden lähestyä alempien luokkien toiminta- ja ajattelutapoja. Mikrohistoriallisella tutkimusotteella pyrin selvittämään ruukkiyhteisön työläisnaisten vaikutusmahdollisuuksia sisällissodan jälkeisinä vuosina.

Lähdeaineistona käytän työläisnaisten Pohjan kunnan köyhäinhoitohallitukselle lähettämiä kirjeitä. Niissä naiset hakivat kunnalta avustusta sisällissodan jälkeen. Kesällä 1918, suuren osan ruukin työläismiehistä ollessa vangittuina, köyhäinhoitohallitukselle saapui suuri määrä avunpyyntöjä. Billnäsisistä saapui 107 avustushakemusta kesä- ja heinäkuussa 1918, mikä oli poikkeuksellisen paljon. Olen myös käyttänyt kunnallisen köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoja, sillä niihin on kirjattu työläisnaisten köyhäinhoitohallitukselle esittämiä suullisia pyyntöjä. Myös tehdasyhtiön asiakirjat tältä ajalta kertovat, miten naisten ja punaisten työläisperheiden asioita käsiteltiin ruukissa sisällissodan jälkeen.

Kiinnostava erityislähde tältä ajalta on kansankorkeakoulunopettaja Alexander Rajalinin päiväkirja huhti–toukokuulta 1918, jolloin tämä toimi Pohjan suojeluskunnan kirjurina ja kunnan köyhäin-

hoitohallituksessa. Rajalin kirjoitti päiväkirjansa ruotsiksi Turussa asuvalle morsiamelleen, jotta tämä saisi lukea kihlattunsa kokemuksia sisällissodan ajan Pohjasta. Punaisten vallan aikana Rajalin opetti Länsi-Uudenmaan ruotsinkielisessä kansakorkeakoulussa Pohjan kirkonkylässä ja oli siten aitiopaikalla todistamassa muun muassa saksalaisten ja punaisten yhteenottoa kirkonkylällä huhtikuun alussa. Vasta vallanvaihdon jälkeen punaisten peräännyttyä Pohjasta Rajalin liittyi paikalliseen suojeluskuntaan, jonka paikalliset valkoiset perustivat palauttamaan ja turvaamaan rauhan pitäjässä.

Rajalin käsitteli usein työläisnaisten vastahankaisuutta päiväkirjassaan. Punavankien kuulustelujen jälkeen hän myös kirjasi omia pohdintoja kapinan syistä pohtien erityisesti kysymystä syyllisyydestä. Kuten jo tämän artikkelin alussa kävi ilmi, hän osoitti syyttävän sormensa muun muassa kohti punaisia naisia.

Olen aiemmassa artikkelissani käyttänyt Rajalinin päiväkirjaa lähteenä tutkiessani työläismiehyteen liitettyjä merkityksiä. Rajalinin käsitys punaisista miehistä oli päiväkirjan perusteella dikotominen. Muiden suojeluskuntalaisten tapaan hän luokitteli heidät joko kunnollisiksi perheellisiksi työläismiehiksi, jotka olisi otettava takaisin tehtaalle töihin, tai vaarallisiksi yllyttäviksi ja ”huligaaneiksi”, jotka olivat vaaraksi sekä porvarilliselle yhteiskuntajärjestelmälle että kunnolliselle työväelle. Sisällissodan jälkeen valkoiset painottivat perheen merkitystä: työläismiesten kantama vastuu naisista ja lapsista koettiin tärkeänä yhteisön rauhanpalaamiselle.⁵

Rajalinin päiväkirjamerkitöjä on myös mahdollista lukea sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta. Tässä yhteydessä historioitsija Joan Scottin tapa ymmärtää sukupuoli analyttisenä kategoriana on hyödyllinen. Scottin mukaan eri aikakausien sukupuoliset käsitykset syntyvät muun muassa naiseuden ja mieheyden vuorovaikutuksesta.⁶ Voi kysyä, miten työläisnaisuus oli yhteydessä valkoisten näkemyksiin työläismiehydestä. Rajalin tuotti päiväkirjassaan työläisnaisuutta kunnollisen työläismieheyden peilikuvana. Samalla hän myös teki eron työläismiesten ja -naisten välille. Hänen käsityksensä näyttää nimittäin olleen, että työläisnaiset oli ymmärrettävä patriarkaalisen perheen osana ja miehen holhoamana. Tämän näkemyksen pohjalta

valkoiset Rajalinin tapaan pitivät työläisnaisten vastahankaisuutta sukupuolien rikkomisenä ja esteenä yhteiskuntarauhan palaamiselle.

Avunpyynnöt kuuluivat työläisnaisten viralliseen vaikutuskanavaan, jonka kautta he yrittivät vaikuttaa arjessa. Avunpyyntöjen kieli kertoo miten työläisnaiset käyttivät paternalistista retoriikkaa vaikutusmahdollisuutena, ja toimivat ruukkiyhteisön sukupuolien rikkomisen mukaan. Työläisnaisilta odotettiin nöyrää käyttäytymistä valtaapitäviä miehiä kohtaan. Mutta nöyrän työläisnaisen esittäminen sisälsi myös vaikutusmahdollisuuden: sillä haettiin avunpyynnön vastaanottajan vastuunkantoa ja turvaa. Historioitsija E. P. Thompsonin aikoinaan lanseeraama moraalitalouden käsite pyrki ymmärtämään rahvaan mentaliteettia: valtaapitäviä sidottiin toimimaan vastuullisina isäntinä paternalistisessa yhteisössä ja turvaamaan alamaisten päivittäistä toimeentuloa.⁷ Tässä artikkelissa olen kiinnostunut työläisnaisten ilmaisumuodoista ja kielestä, jota he käyttivät esittäessään avunpyyntönsä tai ilmaistessaan vaatimuksensa tehdasjohdolle, kunnan köyhäinlaitoslautokselle tai paikallisille suojeluskuntalaisille. Avunpyynnöt ja valtaapitävien uhmaaminen kertoo rahvaan moraalitaloudellisesta mentaliteetista, ja etenkin ruukin työläisnaisten poliittisesta toiminnasta.

Ruukin työläisnaiset ja sisällissodan jälkeinen ruukkiyhteisö

Tehdas- ja ruukkiyhdykskuntien vuorovaikutussuhteita patruunan/tehtaanjohtoon ja työväen välillä on aikaisemmassa tutkimuksessa kuvattu paternalismin ja patriarkaalisuuden käsitteiden avulla. Kuten Pia Leminen esittää lisensiaattitutkimuksessaan, näiden käsitteiden eroa on kuitenkin syytä tähdentää. Lemisen mukaan paternalismi kuvaa tehdasyhdykskunnan luokkasuhteita, kun taas patriarkaalisuus viittaa miesten ja naisten väliseen sukupuolihierarkiaan, järjestelmään jossa miehet hallitsevat naisia ja lapsia.⁸ Itse olen taipuvainen näkemään, että tehdas- ja ruukkiyhdykskuntien paternalistinen järjestys oli

myös patriarkaalinen. Ruukin sosiaaliset suhteet perustuivat käsityksiin naiseudesta ja mieheydestä, jotka puolestaan kietoutuivat yhteen aikakauden luokkakäsitysten kanssa.

Billnäs kuuluu Suomen vanhimpiin ruukkiyhdyksuntiin. Siellä paternalistinen järjestys oli osa työläisten arkea aina ruukin perustamisesta (1641) saakka ja leimasi yhdyskunnan sosiaalisia suhteita vielä 1900-luvulla. Selkeä työnjako naisten ja miesten välillä, miehille ja naisille kohdennetut erilaiset sosiaaliset etuudet, heihin kohdistuneet sukupuolen mukaiset odotukset ja pyrkimys vahvistaa patriarkaalista perhemallia ovat kaikki esimerkkejä siitä, miten paternalistinen järjestelmä tuotti merkityksiä työläismiehyydelle ja -naisuudelle ruukkiyhdyksunnassa. Patruunan/tehdasjohdon ja työläismiesten vuorovaihtus toimi patriarkaalisesti: työläismiehille annettiin mahdollisuus toimia pääasiallisena perheenelättäjänä ja oman perhetalouden isäntänä. Tällaisesta näkökulmasta työläisnaisten mahdollisuus vaikuttaa paternalistisen järjestelmän sisällä vaikuttaa olemattomalta.⁹

Työnjako oli selkeästi sukupuolittunut. Miehet kävivät tehtaalla tai pellolla töissä, naiset taas tekivät työtä kotona ja kodin piirissä, kuten navetassa. Miehet saivat rahapalkkaa ja erilaisia luontaisetuja joilla he elättivät perheensä, kun taas avioituneiden työläisnaisten työnteko oli suurimmilta osilta palkkatonta, jos kyse oli työstä kotitaloudessa. Työ ja työnjako periytyivät sukupolvesta toiseen, pojista tuli työmiehiä ja tytöistä työläisvaimoja ja -äitejä. Tällainen kuvaus on tietenkin hyvin yleistävä eikä huomioi ruukkiyhteisön elämänmenossa esiintyneitä poikkeuksia: Billnäsissä asui myös aviottomia naisia (ja miehiä) sekä leskiä, jotka esiintyvät väestönlaskennassa omina ruokakuntina. Aviottomia naisia kävi myös tehtaalla töissä ja heitä löytyy etenkin ruukin maatalousosaston palkkakirjoista.¹⁰

Vuoden 1918 sisällissodan tapahtumat vaikuttivat myös Billnäsissä. Laskelmieni mukaan 241 henkilöä Billnäsistä kuului punakaartiin tai oli mukana punaisten toiminnassa sisällissodan aikana.¹¹ Valtaosa paikallisista punaisista oli miehiä, vain neljä naista oli mukana toiminnassa (muonituksessa tai muissa siviilitehtävissä). Miehistä liki puolet (120) oli perheellisiä.¹² Vaikka suurin osa punaisista vietiin vankileireille tai olivat panneet ruukista, Pohjan köyhäinhuoltohal-

litus vastaanotti Billnäsin ruukin isännöitsijä Collanilta kirjeen toukokuussa 1918 jossa todettiin, että ne työläisperheet, joissa mies oli ”kapinan vuoksi” poistunut ruukista eikä siten kyennyt elättämään perhettään, olivat joutuneet suojaattomiksi. Näin ollen nämä perheet olivat kunnallisen köyhäinhoidon tarpeessa.¹³

Monessa ruukin työläisperheessä sekä isä että aikuiset naimattomat pojat liittyivät punakaartiin tai punaisten toimintaan. Sodan päätyttyä työläisperheet jäivät vailla miespuolista elättäjää, pahimmassa tapauksessa yksikään perheen aikuisista miehistä ei enää palannut takaisin. Näin tapahtui esimerkiksi Klinthin perheessä: isä Klinth menehtyi vankileirillä, nuorin poika ammuttiin Karjaalla ja vanhin poika lähti Venäjälle maanpakoon. Kaiken kaikkiaan 27 Billnäsin työläisnaista jäi leskeksi; heistä 9 asui edelleen vuonna 1922 ruukissa jossa he asustivat yhtiön omistamassa asunnossa.¹⁴

Toukokuussa 1918 ikääntynyt ja sairas ruukinpatruuna Fridolf Leopold Hisinger kirjoitti vihaisen kirjeen ruukinyhtiölle Helsingin kirurgisesta sairaalasta. Hisinger oli joutunut punaisten sieppauksen uhriksi ja myöhemmin vapautettu. Katkeroituneena omien työläisten liittymisestä punakaartiin hän vaati, että nämä olisi välittömästi irtisanottava ruukin palveluksesta. Toukokuun 16. päivänä, valkoisten juhliessa Helsingissä vapaussodan voittoa, Hisingerin vaatimus tuli julki: kesäkuun 1. päivään mennessä ”kaikkien niiden”, jotka olivat kapinan aikana liittyneet punakaartiin, oli irtisanouduttava ruukista ja muutettava pois yhtiön asunnoista. Irtisanominen koski 68 työläistä, toisin sanoen vain osaa niistä, jotka olivat olleet mukana punaisten toiminnassa sisällissodan aikana. Kyseiset työläiset olivat sinä hetkenä vangittuina, mutta heidän vaimonsa ja lapsensa asuivat edelleen Billnäsisä.

Billnäsin yhtiön päätös häätää 68 perhettä ruukin asunnoista herätti närkästystä Pohjan kunnan köyhäinhoitohallituksessa, koska kyseiset naiset ja lapset joutuisivat kunnallisen köyhäinhoidon piiriin. Jo toukokuussa köyhäinhoitohallituksessa arveltiin, että kunnan köyhäinhoitomenot olivat ”poikkeustilanteen vuoksi” paisumassa hyvinkin suuriksi. Köyhäinhoitohallituksessa esitettiin myös kritiikkiä Billnäsin toimintaa kohtaan ja peräänkuulutettiin ruukkiyhtiön

isällistä vastuunkantoa punaisten naisista ja lapsista, jotka olivat joidenkin mielestä ”syyttömiä” miestensä kapinointiin.¹⁵

Kesäkuussa 1918 osa punaisten perheistä poistui ruukista. Osa matkusti sukulaisten tai tuttavien luokse muualle, mutta enemmistö pysyi kotona ruukissa. Yhtiö kuitenkin karttoi häätömääräyksen toimeenpanoa. Mahdollinen syy vaikuttaa olleen yhtiön pyrkimys saada suurin osa vangituista työläisistä takaisin töihin. Tähän mahdollisesti vaikutti tieto punaisten armahduksista: senaatti oli kesäkuussa päättänyt, että korkeintaan kolmen vuoden kuritushuonerangaistuksiin tuomittujen punavankien rangaistukset tulisi muuttaa ehdonalaisiksi tuomioiksi. Armahduspäätös oli ratkaisu suomalaista yhteiskuntaa uhkaavaan työvoimapulaan, sillä työläisiä tarvittiin takaisin tehtaille ja maatalouksiin töihin.¹⁶

Ruukkiyhtiön johtohenkilöt kirjoittivat kymmeniä armahduspyyntöjä valtiorikosoikeudelle, jotta vangitut työläiset voisivat palata takaisin ruukkiin töihin. Joissakin kirjeissä yhtiön johto perusteli vankien vapauttamista sillä, että perheet tarvitsivat elättäjänsä takaisin. Jo heinäkuussa kymmenet billnäsiläiset punavangit palasivat vankileiriltä takaisin ruukkiin ja loppuvuodesta valtaosa vangituista oli armahdettu ja laskettu vapaalle.¹⁷

Jos mies ei palannut sodasta tai vankileiriltä, ruukkiyhtiö tahtoi häätää näiden miesten perheet yhtiön asunnoista tehdäkseen tilaa mahdollisille uusille työntekijöille. Kesäkuussa 1918 yhtiö yritti häätää kahta leskeä, kuitenkin tuloksetta. Kun naiset eivät lähteneet asunnoista määrättyssä ajassa, yhtiö pyysi nimismiestä avuksi. Tämä ja hänen avustavat konstaapelinsa kuitenkin epäonnistuivat tehtävässään.¹⁸ Tapauksen seurauksena yhtiö muutti menettelynsä niitä punaleskiä kohtaan, jotka eivät ”vapaaehtoisesti” poistuneet yhtiön asunnoista: se haki rahallista korvausta kunnan köyhäinhuoltohallitukselta suostuttuaan antamaan punaleskille ja heidän lapsilleen asunnon ruukista, vaikka asunnot oli tarkoitettu yhtiön työntekijöille. Julkisuudessa yhtiö sai hyvän maineen ”humanitäärisestä” huolenpidostaan. Tätä pidettiin porvarillisessa lehdistössä osoituksena eräiden valkoisten työnantajien hyvästä isällisestä vastuunkannosta sisällissodan jälkeen.¹⁹

Harmonisen pinnan alla oli kuitenkin ristiriitoja, vallankäyttöä ja vastarintaa. Muistitiedon mukaan punaisten työläisperheiden lapset joutuivat kesäloman aikana kiertämään lähiseudun maalaistaloissa kerjäämässä ansaitakseen perheelle elannon. Osa naisista ja lapsista sai työtä tehtaalta. He eivät kuitenkaan korvanneet niitä ammattitaitoisia seppiä ja nikkareita, joita yhtiö tarvitsi saadakseen tuotannon ruukissa uudelleen käyntiin. Sen sijaan naiset ja teini-ikäiset lapset korvasivat ulkotyöntekijöitä tai hoitivat sellaisia työtehtäviä, joihin vaadittiin vähemmän ammattitaitoa. Kyse oli usein ruumiillisesti hyvin raskaista työtehtävistä, kuten hiilen ja puiden kannosta tai tavaroiden kantamisesta, lastaamisesta ja pakkaamisesta.²⁰

Köyhäinhoitohallituksessa esitettiin kesäkuussa 1918, että punaisten naisten tulisi ansaita köyhäinhoitoavustuksensa työnteolla: vain hyvillä perusteilla apua jaettaisiin ilman vastiketta. Billnäsin ruukkiyhtiö järjesti ruukkiin lastenkodin niille lapsille, joiden äidit olivat päivisin tai öisin ruukissa töissä. Arkistosta käy ilmi, että yhtiö pyrki myös sekä aineellisesti että aatteellisesti vaikuttamaan työläislasten kasvatukseen. Lapsia valistettiin tuntemaan rakkautta ja lojaalisuutta isänmaata ja yhtiötä kohtaan, kantoihan se vastuuta työläisperheistä. Yhtiö jakoi lapsille lämpimän aterian kerran päivässä ja antoi myös vaatetusta. Lapsille kerrottiin, miten heidän tulisi auttaa perheiden elättämisessä ja kasvaa kunnollisiksi kansalaisiksi. Lapsille opetettiin, miten sammalta voitiin käyttää ruoanlaittoon ja petusta tehdä leipää. Kuitenkin heinäkuussa ruukin lääkäri suositteli, että sammalta ei käytettäisi ruoanlaitossa, koska se aiheutti vatsakipuja ja pahoinvointia.²¹

Billnäsin lastenkodissa oli kaiken kaikkiaan 58 lasta. Osa heistä asui siellä ympäri vuorokauden äitien työskennellessä patruuna Hisingerin kartanossa heinäkorjuussa tai yövartijoina ruukissa. Asiakirjojen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että suurin osa lapsista oleskeli lastenkodissa sinä aikana kun äidit olivat päiväsaikaan ruukissa töissä tai hakemassa elantoa perheelle muualta. Toiset lapset taas kävivät vain joitakin tunteja päivässä lastenkodissa syömässä punaisten vankien lapsille tarjotun lämpimän aterian. Varsinaisia punaorpoja – lapsia joiden molemmat vanhemmat olivat menehtyneet sisällissodan takia – ei Billnäsisissä näyttäisi olleen. Joitakin

tilapäisiä sijoituksia kuitenkin tapahtui: punaisten lapsia sijoitettiin kasvatuserheisiin tai kunnan vasta perustettuun orpokotiin, mutta nämä lapset palasivat myöhemmin vanhempiensa luo isän palattua vankileiriltä ja äidin pyydettyä lapset takaisin kotiin.²²

Hufvudstadsbladetissa lokakuussa 1918 annettiin tunnustusta Billnäsin ruukkiyhtiölle myötätunnollisesta ja vastuullisesta päätöksestä perustaa oma lastenkoti punaisten lapsille. Lehden mukaan yhtiö toimi esikuvana kaikille maan tehdasyhtiöille siinä, miten työntäjän tulisi kantaa isällistä vastuuta yhteiskunnan vähäosaisista.²³

Olosuhteet Billnäsin tilapäisessä lastenkodissa olivat kuitenkin hyvin puutteelliset. Köyhäinhoitohallitus käsitteli useita äitien tai muiden sukulaisten tekemiä valituksia ankarasta kurista ja kaltoin kohtelusta. Eräs työläisäiti haki lapsensa pois lastenkodista ja pyysi köyhäinhoitohallitukselta avustusta hoitaakseen näitä kotona työssä käynnin sijasta. Hänen mukaansa ruoka lastenkodissa oli ollut syömäkelvotonta ja hygieeniset olosuhteet erittäin heikot. Nainen muun muassa mainitsi kirjeessään, että yöastioita tyhjennettiin vain harvoin. Kerran kun nainen oli saapunut yövuorosta hakemaan lapsensa kotiin, häntä vastassa oli ollut kaamea näky: lastenkodin makuusalissa virtsa ja uloste olivat päässeet leviämään lattialle.²⁴

Eräs billnäsiläinen punaleski, joka oli saanut hädän miehen kuoltua Suomenlinnan vankileirillä, kirjoitti Pohjan kunnan köyhäinhoitohallituksen puheenjohtajalle, Fiskarsin ruukin isännöitsijälle Ingram A. von Julinille hankalasta tilanteestaan. Leski oli joutunut muuttamaan takaisin vanhalle kotipaikkakunnalleen Keski-Suomeen, josta perhe oli tullut Billnäsiin vuonna 1905. Mies oli kuullut niihin ammattitaitoisiin seppiin, joita ruukkiyhtiö oli värännyt Keski- ja Itä-Suomesta 1900-luvun alussa. Paternalistiseen hallitsemistapaan kuului, että yhtiö yritti pitää ammattitaitoiset sepät ruukissa muun muassa antamalla erilaisia sosiaalisia etuja. Miehen kuoltua vankileirillä (yhtiö oli yrittänyt saada tämän vapautettua, mutta mies ehti kuolla ennen sitä) perheestä tuli suojaton. Kirjeessään nainen kertoi perheen toivottomasta arjesta ja vaikeuksista ruukista häätämisen jälkeen:

Mieheni [...] kuoli Heinäkuussa v. 1918 Suomenlinnan vankileirillä. Ja minulle jäi hoidettavaksi kuusi alaikäistä lasta [...] Minulla ei ole täällä mitään työpaikkaa, eikä minkäänlaista ansiota. Tähän asti olen pysynyt hengissä lastemme kanssa ainoastaan hyväntahtoisten ihmisten avulla ja myymällä kaikki talouskapineeni, mitkä vielä jäljellä oli [...] Pyydän siis, että avustukseni korotettaisiin neljäänsataan (400) markkaan kuukaudessa. Ja jollette voi sitä tehdä, niin laittakaa minulle ja lapsilleni huone ja työpaikka Pohjan kunnassa, että voin tulla sinne. Ihmisyymän nimessä pyydän Teitä ottamaan tämä pyyntöni huomioon, että voisin nälästä kalpeiksi käyneet lapseni edes hengissä pitää, sillä omat apuni eivät siihen riitä.²⁵

1920-luvun loppupuolella kyseinen leski ja hänen silloin jo aikuistuneet lapsensa palasivat Billnäsiin ja saivat ruukista työpaikan. Työläisnaiset muotoilivat vaatimuksensa köyhäinhoitohallitukselle, tehdasjohdolle tai suojeluskuntalaisille paternalistisen kielen puitteissa: he vaativat tehdasjohdon ja kunnan herroilta vastuunkantoa työläisperheen äiteinä. Kamppailun kodin ja perheen turvasta voi ymmärtää moraalistaloudellisesta näkökulmasta: työläisnaiset vaativat valkoisen tehdasjohdon vastuunkantoa: etenkin vaikeina aikoina paternalistisen retoriikan sanat tulisi muuttaa teoiksi.

Miesten ollessa vankileirillä naiset joutuivat tulemaan yksin toimeen. Hyvin poikkeuksellinen tilanne ilmeni ruukinjohdon kaksijakoisessa suhtautumisessa Billnäsiin asuviin sodan häviäjiin. Yhtiö yritti huolehtia ja avustaa niitä perheitä, joiden miespuoliset perheenelättäjät ruukinjohdon tahtoi saada takaisin töihin. Toisaalta yhtiön silmissä kuva luotettavasta ja kunnollisesta työntekijästä oli saanut pahan särön, olivathan nämä liittyneet punaisiin, osallistuneet kapinaan maan laillista järjestystä ja myös työnantajia vastaan. Muuttunut kuva työläisistä vaikutti eräiden ruukinvirkailijoiden kielteisiin asenteisiin punaisten perheitä kohtaan, mikä ilmeni sodan päätyttyä työläisnaisille ja -lapsille esitettyinä uhkailuina.²⁶ Toisaalta moni työläisnainen todennäköisesti katkeroitui valkoisten sodan häviäjiin kohtelusta tuntien myös kostonhalua.

Työläisnaisten avunpyynnöt ja tunteiden esittäminen

Kerta toisensa perään eräät lesket ovat käyneet meidän kimppuun itkien, vuoroin vaatien meitä ottamaan heidän poikansa töihin, 'sillä muuten me näännyimme'.²⁷

Näin kirjoitti Billnäsin ruukin isännöitsijä Emil Johannes Collan kirjeessä ammattientarkastaja W. Hallille kesällä 1919. Ammattientarkastaja oli keväällä 1919 suorittanut tarkastuskäynnin Billnäsin ruukin tehtaalla ja todennut raportissaan yhtiön pitävän alaikäisiä poikia lainvastaisesti yövuorossa ja ylityössä tehtaalla. Collanin kirjeen voi ymmärtää selityksenä sille, miten tehdasjohto oli silkasta hyväntahtoisuudesta antanut alaikäisille pojille töitä auttaakseen ruukin työläisperheitä. Hätää kärsivien leskien ja työläisperheiden auttaminen oli toisaalta tekosyy: alaikäisten poikien työvoimakustannukset koituivat yhtiölle halvemmaksi vaihtoehdoksi kuin palkata aikuisia miehiä.

Myös työläisnaisten vaikuttamispyrkimykset välittyivät isännöitsijä Collanin kirjeestä. Viittaaminen tunnetiloihin tai negatiivisten tunteiden osoittamiseen kuului tehdasjohdon tai muiden paikallisten valkoisten kuvauksiin työläisnaisten toimintatavoista: itku, huuto, viha, uhma, katkeruus tai suru olivat yleisimpiä ilmaisuja, jotka esiintyvät aikalaisten kirjoituksissa työläisnaisista näiden tullessa esittämään vaatimuksiaan tehdasjohdolle, köyhäinlaitoshallitukselle tai suojeluskunnalle.

Alexander Rajalin kuvasi mielenkiintoisella tavalla, miten ruukin työläiset olivat sukupuolesta riippuen eri tavoin ilmaisseet tunteitaan tappion edessä. Kunnolliset työläismiehet olivat hyväksyneet asianmukaisesti sen, mikä heille tappion myötä seurasi: he nöyryivät voittajien edessä suostuen miehekkäästi nielemään tappion karvasta kalkkia. Naiset taas eivät taipuneet. He ilmaisivat vihantunteensa voittajia kohtaan, jotka veivät työläismiehiä vankileireille.

Työläisnaisten tunteenpurkaukset olivat varmasti aitoja. Pelko ja epätoivo todennäköisesti levisivät, kun tulevaisuudennäkymät synkistyivät miesten tultua vangituksi tai surmatuksi. Toisaalta huoli

tulevasta herätti työläisnaiset toimimaan perheidensä puolesta. Näin ollen tunteiden osoittaminen oli myös välineellinen osa työläisnaisten arjen toimintatapoja sisällissodan jälkeen. Etenkin hätää arjessaan kärsiviltä työläisnaisilta odotettiin voimakkaita tunteiden ilmaisuja. Tunteiden osoittaminen ja niiden (hillitön) purkautuminen koettiin kiusallisena, ja isännöitsijän toimistoon tai paikallisen suojeluskuntalaisten eteen astellut työläisnainen koettiin ongelmallisena ja jopa uhkaavana. Työläisnaisten voimakkaat tunteenpurkaukset vastasivat tehdasjohton ja paikallisen sivistyneistön (johon Rajalin kuului) käsityksiä työläisnaisuudesta.

Paikallinen suojeluskunta yritti myös estää itkeviä, vihaisia ja uhkailevia työläisnaisia tulemasta ruukin seurojentalolle, jossa suojeluskunta laati valtiorikosoikeudelle lausuntoja ja nimilistoja punaisista, joita haluttiin tuoda takaisin tai joista haluttiin päästä eroon. Työläisnaiset yrittivät neuvotella oman miesväen puolesta, ja näissä tilanteissa erilaiset tunteet nousivat pintaan, kuten Rajalin päiväkirjassaan mainitsee.²⁸

Sosiologi Arlie Hochschildin mukaan erilaiset ihmisten noudattamat tunnesäännöt ohjaavat tunteiden ilmaisua kulttuurisesti sopivalta tavalla. Hochschild käyttää käsitettä *emotion work* viitaten siihen, miten ihmiset oppivat käyttämään eri tilanteisiin sopivia tunteita. Työläisnaisten hätä ilmeni voimakkaina tunteenpurkauksina, mutta toisaalta tunteiden esittäminen oli keino vaikuttaa sisällissodan jälkeisessä arjessa.²⁹

Ylemmät luokat ymmärsivät rahvaanomaista tunnekuohuntaa, vaikka he eivät sitä hyväksyneetkään. Suosiessaan modernin ihmisen käytöstapoihin kuuluvaa tunteiden pidättämistä he näkivät työläisnaisten tunteidenilmaisun epärationaalisenä käyttäytymisenä. Alexander Rajalin kirjoitti päiväkirjassaan useaan otteeseen työläisnaisten vihasta, katkeruudesta ja uhkailuista. Rajalin syytti naisia siitä, että he olivat oman etunsa vuoksi, halutessaan elää helppoa ja huoletonta elämää, pakottaneet miehensä punakaartiin: ”Mielestäni naiset ovat kapinan varsinaiset syylliset, oikeudenmukaisuuden nimessä heidät pitäisi viedä vankileirille ja tuoda miehet takaisin töihin!”³⁰ Ilmaistessaan tällaisia ajatuksia punaisten naisista Rajalin

ei ollut yksin: esimerkiksi kainuulainen kirjailija Ilmari Kianto ilmaisi vastaavanlaisia kielteisiä ja varsin jyrkkiä mielipiteitä.³¹ Vihan ilmapiiri leimasi myös monien valkoisten näkemyksiä siitä, miten häviöjapuolen naisia tulisi kohdella. Etenkin punaisten naisten kykyä kasvattaa lapsensa kunnollisiksi ja lainkuuliaisiksi kansalaisiksi epäiltiin.

Punaiset naiset ja heidän toimintamahdollisuutensa

Sota-aika on normaalista poikkeava tilanne, jolloin vallitsevat normit ja esimerkiksi sukupuoliroolit voivat hetkeksi muuttua kunnes yhteiskunnassa palataan takaisin sotaa edeltävään niin kutsuttuun normaalitilanteeseen. Kun miehet ovat olleet poissa, rintamalla, kaatuneet sodassa tai vuoden 1918 sisällissodan tapaan vangittu, naiset ovat paikallisyhteisöissä astuneet miesten tilalle. Billnäsin ruukissa, kuten todennäköisesti monilla muilla vastaavilla tehdas- ja ruukki-paikkakunnilla sisällissodan jälkeen, naiset pyrkivät vaikuttamaan eri tavoin yhteisön kirjaamattomien sääntöjen mukaan. Siten työläisnaiset käyttivät niitä keinoja, joita paikallisyhteisön sosiaaliset suhteet ja kulttuuriset käsitykset tarjosivat. Kyse oli selviytymisestä epävarmoissa olosuhteissa.

Työläisnaisten arjen toimintastrategiat sisällissodan jälkeen ovat jääneet vaille ansaitsemaansa huomiota. Ehkä syy tähän johtuu vaikeudesta löytää sellaisia lähteitä, jotka voisivat valaista asiaa. Tai ehkä kyse on siitä, mihin tutkija suuntaa katseensa tutkiessaan alempien sosiaaliryhmien toimintamahdollisuuksia menneisytydessä, kuten Raimo Parikka on terävästi asian ilmaissut.³²

Mielenkiintoista tässä yhteydessä on kysyä, minkälaisia merkityksiä työläisnaisten toiminnalle on annettu. Esimerkiksi valkoiset viittasivat työläisnaisten tunteisiin (tai voimakkaaseen ”tunnekuuhuntaan”) ja näin väittivät heidän toimineen epärationaalisesti. Vaikka tunnekuuhunta ymmärrettiin uhrien toivottomana avunhuutona, niin tunteiden esittämisellä työläisnaiset yrittivät, ja joskus myös onnistuivat, vaikuttamaan paikallisyhteisössään.

Esittämällä työläisnaisuutta naiset pyrkivät vaikuttamaan ruukkiyhteisön paternalistisen sosiaalisen järjestelmän sisällä. Tehdasjohdolta, suojeluskuntalaisilta tai köyhäinhoitohallitukselta odotettiin isällistä vastuunkantoa. Vaikuttaa siltä, että ruukin työläisnaisten toimintarepertuaarissa oli erilaisia strategioita ja mahdollisuuksia. Tässä artikkelissa olen esittänyt vain muutamia sellaisia tapauksia, joita voisi mahdollisesti analysoida arjen toimintastrategiana. Haluan kuitenkin alleviivata sitä, että työläisnaiset toimivat ruukin poliittisen kulttuurin mukaan, johon kuului sekä vastarintaa että suostumusta suhteessa tehtaanjohtoon. Riippui pitkälti tilanteesta ja ajankohdasta milloin mikäkin toimintastrategia oli mahdollinen.

Lähdeviitteet

- 1 Formulär för förhör med de rödgardister som icke häktats maj 1918, Fiskars AB Historiska arkivet.
- 2 6.5.1918, Alexander Rajalins Dagboksbrev 1918, Åbo Akademis Biblioteks Handskriftssamlingar.
- 3 Käytän Pinjaisten ruukin ruotsinkielistä nimeä koska myös suomenkieliset kutsuivat paikkakuntaa ”Billnäsiksi”.
- 4 Östberg 1997, 19–36. Hoppu 2008.
- 5 Kaihovirta 2014.
- 6 Scott 1988, 26–27.
- 7 Thompson 1991, 238–258.
- 8 Leminen 1999, 13–15.
- 9 Vilkuna 1996, 58–84.
- 10 Mantalslängder 1890–1920 Billnäs bruk, Pojo kommun i Nylands län, Kansallisarkisto. 205 Palkka-asiakirjat 1903–1958, Palkkakirjat, Maatalousosasto Fiskars OY – Billnäsin tehtaat, Elinkeinoelämän keskusarkisto.

- 11 Väestölaskelman mukaan Billnäsissä asui ennen sisällissodan syttymistä noin 1 100 henkilöä, joista ruukissa oli töissä vuoden 1917 lopussa 613.
- 12 Kommunionbok för Billnäs bruk 1917 (mikrokort), Pohjan seurakunnan arkisto. Kaihovirta 2015, 265–273.
- 13 Mötesprotokoll 3.6.1918, E I 6 Fattigvårdsstyrelsens i Pojo protokoller 1910–1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 14 Förteckning över understödstagare i Billnäs 1922, 1056 Pojo kommun 1913–1927, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäsin tehtaas, ELKA. Helsing 1986, 115. Kaihovirta 2015, 275.
- 15 Mötesprotokoll 3.6.1918, E I 6 Fattigvårdsstyrelsens i Pojo protokoller 1910–1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 16 Suomenjoki 2009, 340–341, 351–354.
- 17 Kaihovirta 2014.
- 18 Brev från Billnäs Bruk till Kronolänsmannen om bistånd i vräkning av röda familjer 3.6.1918 & Brev från Billnäs Bruk till Kronolänsmannen angående rödgardisters familjer 13.8.1918, 1064 Kronolänsmännen 1913–1930, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäsin tehtaas, ELKA.
- 19 ”Utdelning av gratifikationer åt bruksarbetare” 10.6.1919, *Svenska Tidningen*.
- 20 Helsing 1986, 128.
- 21 ”Angående de krigsvärnlösa barnens underhåll: Tidningsurklipp, PM”, Hd Personalen, Billnäs Bruks arkiv, Fiskars AB Historiska arkivet.
- 22 Brev från kontorschef Erik Andersson till Pojo fattigvårdsstyrelse 23.6.1918, Ankomna brev 1918–1921, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto. Förteckning över krigsvärnlösa barn 15.6.1918–15.1.1919, Diverse 1918/1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 23 16.10.1918, Hufvudstadsbladet.
- 24 Mötesprotokoll 20.8.1918, E I 6 Fattigvårdsstyrelsens i Pojo protokoller 1910–1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 25 Brev från änkefru F.W. till I.A. von Julin fattigvårdsstyrelsen 4.11.1920, Ankomna brev 1918–1921, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 26 Helsing 1986, 128, 141–142.
- 27 Brev från E. J. Collan till Yrkesinspektör Hall 29.8.1919, 887 Yrkesinspektören i Helsingfors distrikt 1916–1922, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäsin tehtaas, ELKA. Alkuperäinen ruotsinkielisen tekstin: *Vi ha gång på gång blivit överfallna av några enkor som gråtande, ömsom pockande enkor vilka sagt att vi måste anskaffa arbete åt deras pojkar ”ty eljest svälta wi ihjäl”*. (M.K. suomenkielinen käännös)
- 28 4.5, 6.5, 7.5.1918, Alexander Rajalins Dagboks-brev 1918.
- 29 Hoschschild 1983. Malinen 2012.
- 30 6.5.1918, Alexander Rajalins Dagboks-brev 1918.

- 31 Lintunen 2007, 146–150.
32 Parikka 1997.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

- Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkeli
Fiskars OY – Billnäsin tehtaat
Kirjeistö
Hallinto
Kirjeenvaihto
887 Yrkesinspektören i Helsingfors distrikt 1916–1922
1056 Pojo kommun 1913–1927
1064 Kronolänsmännen 1913–1930
- Fiskars OY – Billnäsin tehtaat – Maatalousosasto
Palkkakirjat
205 Palkka-asiakirjat 1903–1958
- Fiskars AB Historiska arkivet, Raasepori
Formulär för förhör med de rödgardister som icke häktats maj 1918
Hd Personalen
Diverse: 1918
- Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Mantalslängder 1890–1920 Billnäs bruk, Pojo kommun, Nylands län
- Pohjan kunnan arkisto, Raasepori
Fattigvården
Ankomna brev 1918–1921
Diverse 1918/1919
E I 6 Fattigvårdsstyrelsens protokoller 1910–1919
- Pohjan seurakunnan arkisto, Raasepori
Kommunionbok för Billnäs bruk 1917 (mikrokort)
- Åbo Akademis Biblioteks handskriftssamlingar, Turku
Alexander Rajalins ”Dagboks brev 1918”

Lehdet

Hufvudstadsbladet
Svenska Tidningen

Kirjallisuus

- Helsing, Alf-Erik (1986): *Berättelser från Billnäs*. Billnäs svenska arbetarförening.
- Hochschild, Arlie (1983): *The managed hearts: commercialization of human feelings*. California University Press, Berkeley & Los Angeles.
- Hoppu, Tuomas (2008): *Tampereen naiskaarti: myytit ja todellisuus*. Ajatus, Helsinki.
- Kaihovirta, Matias (2014): Käsitykset työläisten mieheydestä sisällissodan jälkeen. Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 174–191.
- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca. 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Vantaa.
- Leminen, Pia (1999): *Näkymättömät kädet. Naiset ja sukupuolijärjestelmä paperitehdasyhdyskunnassa*. Suomen historian julkaisematon lisensiaattityö, Tampereen yliopisto.
- Lintunen, Tiina (2007): Susinarttuja ja pahuuden lähteitä – Stereotyyppioita punaisista naisista. Teoksessa Vesa Vares (toim.), *Vuorovaikutuksia. Timo Soikkasen juhlakirja*. Turun historiallinen arkisto 60, 146–156.
- Malinen, Antti (2012): ”Raskain toimi virastossa” – Asiakaspalvelijat tunnettyön tekijöinä sotienjälkeisellä ajalla. Suomen historian julkaisematon seminaariteksti, Jyväskylän yliopisto.
- Parikka, Raimo (1997): ”Varo veli, topora yksin matkustaa” – Rahvas, vastarinta, politiikka. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Väki voimakas 10. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 99–171.
- Scott, Joan Wallach (1988): *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York.
- Suodenjoki, Sami (2009): Vankileirit. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 335–355.
- Thompson, E. P. (1991): *Customs in Common*. The Merlin Press, London.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (1996): *Arkielämää patriarkalisessa työmiehyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Östberg, Kjell (1997): *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter demokratin genombrött*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.